



Donji grad, 1998.
Kolaž aerofotogrametrijskih snimaka, Geofoto.

Na idućoj stranici:
Područje današnjeg Donjega grada, 1766. Detalj prvog topografskog zemljovida Zagreba "Declinacio geometrica territorij liberae et regiae civitatis Zagrabiensis" A. L. Kneidingera. Prikazuje teritorij slobodnog kraljevskog grada Zagreba (Gradeca), dok biskupov i kaptolski teritorij nije obrađen.

ZAGREBAČKI DONJI GRAD

urbanistička obilježja – arhitektura

Donji grad – urbanističko-arhitektonska cjelina, planirana, uobličena i izgrađena najvećim dijelom u drugoj polovini 19. i početkom 20. stoljeća – jezgra je središta današnjeg Zagreba. U ranim opisima Zagreba od 18. stoljeća, u prikazima i službenim dokumentima 19. stoljeća naziv Donji grad rabi se za prostrano, manjim dijelom izgrađeno, uglavnom poljoprivredno područje ispod dvaju brežuljaka sa srednjovjekovnim naseljima, Gradecom i Kaptolom, u nizini koja se od srednjega vijeka naziva Zagrebačko polje (*campo zagrabiensis*). Poblize i najčešće obilježava povijesna podgrađa tih naselja u opsegu od Vlaške ulice do Britanskog trga, a šire i rjeđe ravnicu južno od medvedničkog podbrežja od Černomerca do Maksimira te s juga do Save. Kasnije se naziv proširuje i na dijelove grada formirane u prvoj polovini 20. stoljeća sa zapada do Černomerca, s istoka do Kvaternikova trga, koja su planskim dokumentima 19. stoljeća utvrđena kao proširenja Donjega grada.

Danas jednoznačno obilježava urbanističko-arhitektonsku cjelinu na području između Ilice i željezničke pruge, Draškovićeve ulice i Ulice Republike Austrije, odnosno Zapadnog kolodvora, koja je 1962. zajedno s Vlaškom ulicom zaštićena kao spomenik kulture. Primarno topografsko značenje s vremenom je, dakle, prošireno i napokon utvrđeno kulturnim i povijesnim konotacijama.

Materijalni tragovi života iz staroga vijeka, na-
pose rimske civilizacije nađeni na području Donjega
grada, unutar granica kako se definira danas, ne
upućuju na postojanje trajnog naselja. Na područje
užega središta Zagreba prema prihvaćenoj su se hi-
potezi trajno počeli naseljavati tek slavenski dose-
ljenici u razdoblju od 7. do 9. stoljeća. Prvobitni,



ranosrednjovjekovni Zagreb bio je otvoreno naselje, zahvaćao je dva brežuljka i dolinu potoka Medveščaka koji tekao između njih. Jezgra mu je bila na zaravni Kaptola, a protezalo se duž lijeve obale Medveščaka, otprilike od Krvavog mosta do Draškovićeve ulice uključujući Ribnjak. Na višem je brežuljku najvjerojatnije u 9. stoljeću izgrađen kastrum, utvrđeni grad, koji mu je dao ime: Gradić ili Gradec. U Posavskoj Hrvatskoj bio je kao sjedište župe političko središte, a tu je važnost zadržao i u političkoj reorganizaciji Slavonije za Arpadovića u 11. stoljeću kad postaje sjedište županije i kraljevski grad.

Osnutkom biskupije oko 1094. Zagreb postaje i crkveno središte. Jedinstveni se teritorij razdvaja. Područje lijevo od Medveščaka pripast će biskupskom sjedištu na kaptolskom brežuljku, desno od njega

Panoramska fotografija Zagreba Eduarda Kastiane 1888.

Fotografija je sastavljena od 8 dijelova snimljenih s dimnjaka Paromlina.



ostat će u kraljevu posjedu i poslije pripasti slobodnom kraljevskom gradu kad 1242. bude utemeljen na Gradecu. I dok će ta dva naselja, biskupsko-kanoničko i građansko, s vremenom biti prostorno utvrđena gradnjom fortifikacija i razviti unutar njih vlastite urbanističke strukture, podgrađe će ostati otvoreno, rahlo razastrto u dugačkom i uskom pojasu ispod njih, s nekoliko jezgara i prostranim poljoprivrednim površinama u ravnici do Save.

Od iskona podgrađe je imalo i zadržalo razvojni potencijal, potvrdivši ga napose u dva razdoblja ključna za povijest europskoga grada: u srednjem vijeku kad se zasnivaju novi gradovi i u 19. stoljeću kad nastaje moderni grad. U procesu srednjovjekovne urbane kolonizacije koja Zagreb dohvaća u 11. stoljeću podgrađe napučuje vitalan i urbani soj doseljenika iz razvijenijih dijelova Europe, mahom obrtnika i trgovaca koji daju snažan doprinos gospodarskom razvoju i društvenom napretku. Oni su ti koji u podgrađu zasnivaju građansku općinu, ravnopravno pregovaraju s kraljem Belom IV. o uvjetima osnutka slobodne kraljevske varoši na Gradecu i u sklopu srednjovjekovnog društva predstavljaju novu kvalitetu. Spomen na porijeklo i zanimanja kolonista sačuvao se u imenima pojedinih naselja koja su vjerojatno nastala prije nego što su se oni društveno integrirali i kad su živjeli u izoliranim zajednicama. Tako naselje u kaptolskom podgrađu nosi ime *Vicus Latinorum*, koje će se održati u hrvatskim nazivima

Laška/Vlaška ves i Vlaška ulica do danas. Prvi se put spominje 1198. godine, ali zacijelo se razvija od osnutka biskupije. Pretpostavlja se da su mu žitelji bili ili francuski graditelji pristigli potkraj 11. stoljeća kad se gradila prva katedrala ili pak talijanski trgovci i obrtnici, od 12. stoljeća česti kolonisti i u ostalim hrvatskim gradovima. U gradečkom podgrađu spominju se u 14. stoljeću dva naselja: *Vicus sutorum seu Theutonicorum* (1371), tj., postolara ili Nijemaca, prema predaji *Šošarska ves*, te *Vicus lutifigulorum* (1399), tj., lončara. Ta tri naselja, *Vlaška ves* u podnožju biskupskog grada, *Šošarska ves* na početku današnje Radićeve, nekada *Duge ulice* i na sjevernoj strani Jelačićeva trga, te *Lončarska ves* na početku Ilice tvore ranu urbanu jezgru Donjega grada. Središta života naselja oblikuju se oko njihovih župnih crkava: u *Vlaškoj vesi* Sv. Antuna, u *Šošarskoj vesi* Sv. Martina, nedaleko od vrela i potoka Manduševca, a u *Lončarskoj vesi* koja se kasnije javlja pod imenom *Nova villa*, Sv. Margarete, na današnjem Preradovićevu trgu. Potonje se održalo najdulje, a tu se na dan svete zaštitnice od 1372. do 18. stoljeća održavao velik godišnji dvotjedni sajam, jedini u podgrađu.

Svoj razvoj podgrađa zahvaljuju zacijelo važnim trgovačkim cestama makroregionalne važnosti koja prolaze uz njih: sa zapada *Magna via regis*, Velika kraljevska cesta koja je smjerom Ilice, Petrinjske ulice preko Trnja vodila do *Kraljevskog broda*, skele



preko Save, i dalje prema Sisku; s istoka *Magna via*, Velika cesta koja je iz srednje Europe, preko Križevaca, smjerom Maksimirske, Vlaške i Bakačeve vodila do kaptolskog trga te lokalna cesta koja je sa sjevera smjerom Nove Vesi prelazila preko kaptolskog platoa i Vlaške vesi te se na području Donjega grada račvala u više ogranaka prema jugu. Gradečko će se podgrađe snažnije razvijati u doba uspona Gradeca u 14. stoljeća i preuzeti trgovačku važnost *Vlaške vesi*. Godine 1553. spominje se gradsko selo Ilica zapadno od Frankopanske ulice koje je dobilo ime prema istoimenu potoku i brdu, a u njemu su živjeli podložnici obrađujući vinograde na obroncima brda i uz potok.

Dugotrajna kriza Zagreba započinje potkraj 15. st. nadolaskom opasnosti od Turaka, a pogađa i podgrađa. Život se povlači u naselja na dva brežuljka koja se otad sustavno utvrđuju. Iduća tri stoljeća podgrađa se doduše održavaju, ali ne razvijaju. Jedan je od prvih znakova promjene pretvaranje velikoga prostora oko Manduševca, zaposjednutog vrtovima i majurima u središnje gradsko sajmište gdje će se održavati svi tradicionalni godišnji sajmovi. Godine 1681. on se naziva *Forum nundiale Mandussevecz*, sajamskim trgom. Zahvaljujući prometnom položaju i prostranosti on s vremenom postaje glavnim trgom i središtem Donjega grada.

Službeni popisi kuća koji se provode od sredine 18. st. prikazuju sliku Zagreba u to doba i svjedoče



Pogled na Donji grad s Južne promenade (Strossmayerova šetališta), 1871.
Foto: Ivan Standl



Pogled na Donji grad s katedrale, 1897.
Foto: Antun Stiasni

o važnosti koju postupno zadobiva Donji grad. Tako je prema popisu iz 1784. od 695 kuća na teritoriju obaju jurisdikcija, tj. na užem području grada, u gradečkom podgrađu bilo 200 kuća, tj. nešto manje od trećine ukupnog broja svih zagrebačkih kuća. A popis iz 1821. potvrđuje da se težišta života premještaju u podgrađe: na Gradecu su tada 172 kuće, a u Donjemu je gradu 398 kuća, dakle, dvostruko pa i više.

Izgradnju u njemu poticale su potkraj 18. i početkom 19. stoljeća odredbe gradske općine o parcelaciji poljoprivrednog zemljišta, među ostalim i

Jelačićev trg, 1879.,
godina dana prije
katastrofalnog potresa
1880.

Foto: G. i J. Varga

Jelačićev trg i Ulica
Marije Valerije
(Praške), 1890.
Foto: Ivan Standl



konfisciranih posjeda ukinutih samostanskih redova. Urbani karakter ima u to doba samo središnji trg koji već 1725. dobiva ime Harmica, a izgrađeni su mu sjeverna, istočna i zapadna strana. Ulaz u Ilicu s južne strane utvrđuje velika zakladna bolnica (1794–1804, porušena 1931.), a sa sjeverne velika jednokatnica s krilima prema Ilici i Harmici, dok je u sredini trga crkvice Trpećeg Isusa, sagrađena oko 1750. Ilica dobiva 1739. ime prema starom gradskom selo podno Rokova brijega, no potkraj 18. i početkom 19. stoljeća još nema karakter gradske ulice i slabo je izgrađena. U prostranoj ravnici južno od Harmice i Ilice do današnje Frankopanske i dalje na zapad još će dugo biti vrtovi, sjenokoše, pašnjaci i oranice te majuri tek s gospodarskim zgradama. Na uglu današnje Hebrangove i Preradovićeve ulice sagrađena je 1792. velika svilana. Čitavo to područje prošarano je mrežom poljskih i kolnih putova kojima se prilazi gospodarstvima. Neki od njih, poput današnje Draškovićeve, Petrinjske, Gajeve, Preradovićeve, Frankopanske te Savske sežu do Save. Glavne, Petrinjsku i Savsku povezuje poprečni put smjerom današnje Tesline i Masarykove ulice. Uređenje i kasniju izgradnju Petrinjske – koja od 1677. nosi ime Medgrabami, 1766. prigodom posjeta cara Josipa II. dobiva ime Josipova cesta, a 1786. Petrinjska ulica – potaknuta je 1764. gradnjom pontonskog mosta u Trnju, a uređenje Savske gradnjom drvenog mosta na Savi 1783.

Ta protourbana situacija zadržava se do sredine 19. stoljeća. Tek nekoliko zgrada sagrađenih u prvoj polovini 19. st. uglavnom na Harmici i u Ilici predstavljaju urbanu arhitekturu klasicizma i ranog historicizma: primjerice, Pravoslavne vjerske općine (Ilica 7, 1822), kuća Felbinger (Jelačićev trg 15,

1827), kuća Hatz (Jelačićev trg, 16, 1827. porušena 1928), samostan sestara milosrdnica i crkva sv. Vinka (Frankopanska 17, 1841), Hotel Pruckner-Royal (Ilica 44, 1841), kuća Keglević (Ilica 39–Frankopanska 1) te zgrada Opće bolnice (Trg maršala Tita 13, 1859. danas Rektorat Sveučilišta i Pravni fakultet). Uređenje stočnog sajmišta na mjestu današnjeg Trga N. Š. Zrinskoga 1826. prvi je iskorak iz uskog izgrađenog područja prema jugu. No tek će izgradnja *Južnog kolodvora* (danas Zapadnoga) i pruge Zidani most – Sisak, odvojka magistralne austrijske pruge Beč – Trst, te plinare u današnjem bloku Trg I. A. V. Mažuranića – Gundulićeva – Hebrangova – Žerjavićeva ulica, južno od tadašnjeg gradskoga majura, od 1863. poticati planove o izgradnji prometnice koje bi ih povezale s tadašnjim gradskim središtem, Jelačićevim trgom i Ilicom.

Cjelovit plan urbanizacije Donjega grada i njegova povezivanja s urbanim jezgrama formiranim unutar granica povijesnih jurisdikcija, ujedinjenih 1850. u jedinstven kraljevski glavni grad Zagreb, donosi regulatorna osnova Zagreba iz 1865. U Donjem gradu predviđa nove centralne funkcije i sadržaje koji bi osigurali cjelovit i skladan razvoj Zagreba kao moderne metropole. Područje obuhvaćeno planom gotovo je dvostruko veće od postojećega grada i seže od *Južnog kolodvora* do današnje Draškovićeve ulice, odnosno nove gradske klaonice (u današnjoj Baurovoj ulici) te od Ilice i Vlaške ulice do očekivane željezničke pruge iz Budimpešte (otvorene 1869). Za njega predviđa ortogonalnu mrežu ulica koji tvore razmjerno velike blokove te tri trga, *Novi terg* (današnji Trg N. Š. Zrinskoga) na kojem je tada stočno sajmište, trg južno od zgrade Opće bolnice (današnji



Ilički (Britanski) trg, razglednica oko 1900.

Margaretski (Preradovičev trg), razglednica, 1906.

Trg maršala Tita) i trg sjeverno od *Južnog kolodvora* (današnji Trg Francuske Republike) i velik gradski perivoj duž željezničke pruge sa središnjim kolodvorom planiranim u osi današnje Gundulićeve ulice. Na obodima dvaju središnjih trgova predviđa niz zgrada javne, društvene i kulturne namjene. Tako na *Novom tergu* središnju gradsku tržnicu, a stočno sajmište premješta u blizinu *Južnog kolodvora*. U skladu s tadašnjim općim civilizacijskim standardima i urbanističkim normama predviđa komunalnu infrastrukturu, vodovod i kanalizaciju cijeloga grada te premještanje potoka Medveščaka iz urbanog područja te zadaje osnovna pravila izgradnje. Ta prva generalna regulacijska osnova temelj je razvoja Zagreba i njegovog novog predjela, Donjega grada u drugoj polovini 19. stoljeća a i kasnije.

Druga generalna osnova Zagreba iz 1887. predviđa znatno proširenje gradskog teritorija prema zapadu, istoku i jugu primjenom istog ortogonalnog rastera no s blokovima većih dimenzija, čime ga



Katančičeva ulica, razglednica, 1906.
U dnu zgrada Domobranskog zapovjedništva u Gajevoj ulici.
Foto: Rudolf Mosinger



Ilica sa zgradom
Hr.-slav. zemaljske
centralne štedionice
i kavanom "Corso",
razglednica, 1908.

Starčevićev dom
(arh. Hönigsberg & Deutsch,
1895.), neposredno poslije
otvaranja, 1895.

Sveučilišni trg s Hrvatskim
zemaljskim kazalištem
(arh. Helmer & Fellner,
1895.), razglednica,
oko 1910.



razlikuje od Donjega grada, a u samom Donjem gradu predviđa mnogo više javnih površina i veću koncentraciju javnih sadržaja i zgrada za potrebe narasle u međuvremenu nastupom modernizacije. Njegovo središte, utvrđeno još 1865. između Petrinjske ulice, Frankopanske ulice odnosno Savske ceste i željezničke pruge, uokviruje monumentalnim slijedom perivojnih trgova, tzv. *Zelenom potkovom*, a predviđa i niz novih trgova od kojih je realizirano tek nekoliko (trgovi P. Svačića, P. Preradovića, Britanski, V. Mačeka).

Razvoj se isprva usmjeruje na središnji dio Donjega grada. Otvaranje perivoja na Trgu N. Š. Zrinskoga 1873. i izgradnja njegovih oboda reprezentativnim stambenim palačama tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina potiče uređenje okolnih ulica i izgradnju sličnih obilježja u njima. Premještanje stočnog sajmišta 1870. na današnji Trg maršala Tita potiče ubrzo uređenje i izgradnju *Kukovićeve ulice* (danas Hebrangove) kao glavne komunikacije između ta dva velika trga te mrežu ulica između nje i Ilice, a izgradnja palače Akademije sa Strossmayerovom galerijom (1880) i Kemijskog laboratorija Sveučilišta (1884) ubrzo uređenje *Akademickog trga* (danas Strossmayerova). Istodobno se urbanizira zapadni dio Donjega grada, isprva južno od Ilice, a do osamdesetih godina Prilaz postaje magistralom koja povezuje udaljeni *Južni kolodvor* s užim središtem. Uređenje ulica zapadno od njega potiče gradnja Gradskog vodovoda 1878., a tvornice duhana 1882. *Jelisavine ulice* (danas Klaićeve), te se tako formiraju glavne prometnice tog područja. Gradnjom tvornica južno i sjeverno od željezničke pruge (tvornice parketa i parne pilane 1873. sustavno proširi-

vane do 1888, tvornice cikorije Frank 1892, Pivovare 1894, tvornice sapuna i kemijskih proizvoda 1895, te tvornice strojeva i ljevaonice na Trešnjevki 1899) te različitih skladišta to se područje pretvara u industrijsku zonu, a gradnja kompleksa tzv. *Rudolfove vojarnje* 1889. između Ilice i Južnog kolodvora, te ubrzo i drugih vojarni ne pogoduje izgradnji građanskih stambenih kuća, tako da ono poprima karakter periferije koji će se održati još dugo u 20. stoljeću.

Potkraj osamdesetih i devedesetih se godina u središtu Donjega grada ubrzanim ritmom gradi niz monumentalnih palača poglavito kulturne i prosvjetne namjene, a njegovi javni prostori, napose trgovi, proprimaju reprezentativni karakter i postaju stjecišta društvenog života. Prigodom otvaranja zgrade Zemaljskog narodnog kazališta 1895. uređen je napokon *Sveučilišni trg* (danas Trg maršala Tita), metamorfoza kojega otpočinje preuređenjem zgrade Opće bolnice za sjedište Sveučilišta 1882., postupnom izgradnjom oboda trga kojima se nižu isključivo javne zgrade: dom društava Hrvatski sokol i Kolo (1883/1885), Učiteljski dom (1889), palača Obrtne škole s muzejom za umjetnost i obrt (1892) i Narodnih novina na uglu trga i Prilaza (1892), te najposlije premještanjem stočnog sajmišta 1890. i utvrđivanjem lokacije kazališta na središnjoj plohi trga 1894. U neposrednoj je blizini izgrađena palača srednjih škola (1895) i istodobno uređen *Trg Khuen-Héderváryja* (danas Rooseveltov trg).

Otvaranje središnjeg kolodvora 1892. do kojega od 1893. vodi odvojak pruge konjskog tramvaja potiče interes za gradnju poglavito reprezentativnih stambenih kuća na obodima trgova istočnog kraka

Zrinjevačka promenada, poslije Prvog svjetskog rata

Delegacija grčkih industrijalaca ispred hotela "Esplanade", 4. lipnja 1930.

Zelene potkove, a izgradnja Umjetničkog paviljona (1898) konačno uređenje perivoja na *Trgu Franje Josipa I.* (danas Trga kralja Tomislava). Premještanje potoka Medveščaka iz užega središta grada, ostvareno od 1896. do 1898. u sklopu izgradnje kanalizacije, najvećeg komunalnog zahvata epohe, usmjeruje pak razvoj na područje istočno od Jelačićeva trga koje će idućih desetljeća poprimiti urbani karakter i uključiti se u središte grada. Parcelacijom zemljišta tzv. kazališne zaklade u neposrednoj blizini glavnog, Jelačićeva trga oblikuje se i potom izgrađuje blok Ilica-Bogovićeva-Margaretska ulica s monumentalnim palačama Prve hrvatske štedionice – Oktogon (1899) i Hrvatske eskomptne banke (1899), a 1900. uređuje Preradovićev trg pošto su 1897. južno od pravoslavne crkve porušene neugledne stare kuće.

U prvom desetljeću 20. st. razvoj zahvaća i južni dio Donjega grada, gdje je još 1891. otvoren Botanički vrt. Godine 1903. uređen je *Južni perivoj* (danas Trg A. Starčevića), a postupno se formira južna arhitektonska fronta Donjega grada, duž trga i Mihanovićeve ulice. Izgled uređenja *Zapadnog perivoja* (današnjih trgova I. A. V. Mažuranića i M. Marulića) i izgradnje njegovih oboda otvara se parcelacijama zemljišta s njegove zapadne strane 1902. (gdje su od 1884. bili Vatrogasni zavod i Baždarski ured s gradskom vagom), te s istočne strane 1911. (gdje je od 1862. do 1910. bila plinara). Palača Sveučilišne i nacionalne biblioteke s arhivom (1913) na *Zapadnom perivoju* posljednji je arhitektonski monument razdoblja u kojem je nastao Donji grad.

Do kraja Prvog svjetskog rata, kad započinje nova epoha, Donji grad je u potpunosti ispunio planska



očekivanja iz druge polovine 19. stoljeća, osigurao Zagrebu razvoj, pridao mu identitet modernoga grada i ostao vitalnom jezgrom iz koje je poniknuo grad 20. stoljeća, mnogo širih prostornih dimenzija i još kompleksnijih urbanih funkcija. Donji je grad postupno preuzimao sve važne sadržaje za koje već odavno nije bilo mjesta na Gornjemu gradu: upravne i poslovne, prosvjetne, kulturne i društvene koje su već prema važnosti dobivale lokacije na trgovima i



Hotel "Esplanade" (arh. Dionis Sunko, 1927) i stajalište taksija (fijakera i automobila) na južnom kraju Starčevićeva trga, 1920-ih.

Dom Društva inženjera i arhitekata, danas Ministarstvo znanosti i obrazovanja, (arh. Benedik & Baranay), 1927.

Dom inženjera i arhitekta u Zagrebu.
Draškovićeva ulica.



glavnim ulicama, te svojim mjerilom i stilom zasnovale njegov arhitektonski, a reprezentativnošću i kulturni identitet.

Već rano tu sagrađene sakralne gradnje religijskih zajednica koje su liberalističkim zakonima stekle ravnopravnost: pravoslavna crkva sv. Preobraženja (1866.), sinagoga (1867.), evangelička crkva (1882.). a potom su sagrađene i katoličke crkve: isusovačka (1902.) i Sv. Blaž, župna crkva Donjega grada (1912.). Postao je i najveće rezidencijalno područje grada uglavnom ujednačena mjerila i arhitektonskog izraza razdoblja svog nastanka: historizma, odnosno svih njegovih inačica. S interpolaci-

jama secesijskog izraza i ranoga modernizma čini skladnu cjelinu, s mnogo javnih površina, trgova i perivoja, koja je s pravom valorizirana kao spomenik kulture uspona građanskog društva.

Inovaciju i kvalitetu donosile se napose početkom 20. st. zgrade i palače koje su bili simboli materijalnog napretka: banke, sjedišta različitih korporacija i društava, među kojima su neki arhitektonska remekdjela najboljih zagrebačkih, ali i stranih autora.

U međuratnom razdoblju praznine, zatečene ili oslobođene rušenjem starijih zgrada popunjivane su novim modernističkim objektima ili sklopovima. Primjerice, dio zemljišta u Mihanovićevoj ulici u produžetku Starčevićeva trga, namijenjenog nekada perivoju, gdje su izgrađene monumentalne zgrade Hotela Esplanade (1925) i Središnjeg ureda za osiguranje radnika (1928). Ili: blok na Jelačićevu trgu između Gajeve, Bogovićeve i Petrićeve ulice (1932 – 1937), gdje je od 1804. do 1931. bila Bolnica milosrdne braće, pa istočna strana Jelačićeva trga, gdje je 1925/1930. izgrađena palača Gradske štedionice. Burza za robu i vrednote (Trg hrvatskih velikana 3, 1927) i Dom Društva inženjera (Trg hrvatskih velikana 6, 1927.) predstavljaju monumentalni ulaz u istočnu ekstenziju Donjega grada s današnjim Trgom žrtava fašizma, Krešimirovim trgom i Zvonimirovom ulicom kao kičmom novog predjela između Vlačke i Maksimirske i Branimirove ulice, te Draškovićeve i Kvaternikova trga. Taj dio grada urbanistički je generalno koncipiran početkom, a realiziran uglavnom u međuraću. Najveći graditeljski pothvat tog doba bila je izgradnja moderne središnje gradske tržnice (1926–1930) na mjestu potpuno porušenog naselja Dolac u sklopu nekadašnje biskupske jurisdikcije.



Kuća Radovan, prvi zagrebački neboder, arh. Slavko Löwy, 1933.

Od zgrada izgrađenih u to doba u užem središtu svojom se kvalitetom ističu zgrade Novinarskog doma (Rooseveltov trg 4, 1929), hotel "Milinov", danas "Dubrovnik" (Jelčićev trg 6 - Gajeva 1, 1929) kuća Shell (Gajeva 5, 1931), Gradskih komunalnih poduzeća (Gundulićeva 32, 1934), kuća Radovan, prvi zagrebački "neboder" (Masarykova 22, 1933), zgrada Napretkove zadruge (Bogovićeva 1 - Gajeva, 1936.), Matice hrvatskih obrtnika (Ilica 49, 1940) i Tehničkog fakulteta (Kačićeva 26, 1940).

Interpolacije realizirane poslije Drugog svjetskog rata, uglavnom putom javnih natječaja, predstavljaju internacionalnu modernu i njezine inačice. Među njima se ističu Institut za zaštitu majki i djece



Pogonska zgrada "Elektre", arh. Milan Šosterić, 1982.
Foto: Nenad Iljić

(Klaićeva 16, 1956), zgrada "Tempa" (Boškovićeve 5, 1965), stambene zgrade (Ulica Republike Austrije, 1975 - 1981), Dječji vrtić "Wellerov vrt" (u dvorištu Petrinjska 31, 1980), pogonska zgrade "Elektre" (Krnjavog 1, 1982), Hotel "Dubrovnik 2" (Gajeva 3, 1982), poslovno-stambena zgrada (Petrinjska 9, 1995). Donji grad je živ muzej hrvatske i zagrebačke arhitekture, a najvažniji protagonisti svih njezinih razdoblja ostvarili su tu svoja najbolja djela.

Unatoč masivnoj izgradnji u Trnju poslije Drugog svjetskog rata, koje još generalna regulacijska osnova iz 1936/38. predviđa kao novo metropolsko središte i premještanju nekih institucija u taj novi dio grada, Donji grad se i dalje, do danas poima kao zbiljsko središte Zagreba. Gomilanje najrazličitijih sadržaja, poglavito poslovnih, trgovačkih i ugostiteljskih, a najviše promet, prijete rastakanjem njegovih vrijednosti. Stoga ga mnogobrojni planovi uređenja, učestali od 1960-ih, teže rasteretiti od suvišnih količina, a uvođenjem pješačkih zona u najužem središtu i obnovom javnih prostora i zgrada jednoznačno odrediti kao društveni prostor, stječište građana i riznicu urbane memorije i kulture.

01_Literatura, izbor

Vladimir Bedenko, Zagrebački Gradec, Zagreb, 1989.

Vladimir Bedenko, O prostoru Kaptola u srednjem vijeku, Zbornik Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094 - 1994, Zagreb 1995. (633-649)

Franjo Buntak, Povijest Zagreba, Zagreb 1996.

Lelja Dobronić, Biskupski i kaptolski Zagreb, Zagreb 1991.

Lelja Dobronić, Slobodni i kraljevski grad Zagreb, Zagreb 1992.

Rudolf Horvat, Prošlost Zagreba, Zagreb 1992. (reprint)

Ivan Kampuš i Igor Karaman, Tisućljetni Zagreb, Zagreb 1975.

Ivan Kampuš, Gradska naselja na Kaptolu i Zagrebu u 14. i 15. stoljeću, Zbornik Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094 - 1994, Zagreb 1995. (623-633)

Nada Klaić, Zagreb u srednjem vijeku, Zagreb 1982.

Vjekoslav Klaić, Zagreb, Zagreb 1910 - 1913.

Snješka Knežević, Zagrebačka Zelena potkova, Zagreb, 1996.

Gjuro Szabo, Arhitektura Zagreba, Kalendar "Napredak", 22, 1933. (60-65)

Gjuro Szabo, Stari Zagreb, Zagreb 1940.

* Zagreb od godine 1892. do godine 1902., Zagreb 1902.



Donjogradski dućani